

SAMLAREN

TIDSKRIFT UTGIFVEN

AF

SVENSKA
LITTERATURSÄLLSKAPETS
ARBETSUTSKOTT

TRETTIOÅTTONDE ÅRGÅNGEN

1917

UPPSALA

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG 1917

En oration af Kellgren från Åbotiden.

Af

Gustaf Lindstén.

Bland Olof Knös' efterlämnade papper finnes äfven en originalhandskrift af Kellgren.¹ Den utgöres af ett fullskrifvet kvartark af ungefär samma format som brefven till Clewberg. Att den är af Kellgrens hand är otvifvelaktigt. Men detta behöfver ju strängt taget ej betyda, att han är författaren, då den möjligheten ju ej är utesluten, om än ej synnerligen stor, att han skrivit af någon annans opus. Allt talar emellertid för, att Kellgren äfven är författaren. Härför tala först de bägge gjorda rättelserna, hvilka tydligen ej afse att rätta skriffer utan tillkommit såsom förbättringar i texten. Vidare gör artikeln starkt intryck af att vara af Kellgren både på grund af sin form och sitt innehåll. Till stöd för attributionen är det äfven möjligt att framdraga några paralleller. I åminnelsetalet i *Utile Dulci* öfver Wellander uttalar sig Kellgren rätt utförligt om de egenskaper, som han anser böra utmärka en god domare. Såsom de förnämsta framhåller han "ej allenast grundeliga insigter och, hvad som är rarare än insigter, skarphet i förstånd och rätthet i omdöme, utan ock et hjerta fullt af dygder; ej dessa vanliga, svaga dygder som, skänkta af naturen och belönande sig sjelfva, allmänt äro lättare at äga än försaka". I denna handskrift säges, att de, som af konungen utnämnas till domare böra vara "väl kände för en obefläckad Dygd och moget omdöme". Det

¹ I Skara stiftsbibliotek, Olof Knös' papper, *Miscellanea II*, som för öfrigt nästan uteslutande innehåller afskrifter af historiska handlingar.

ligger i sakens natur, att tanken ej så utförligt genomföres i denna korta utredning, men den är ju alldeles analog. Om öfverensstämmelsen i tankegång och uttryckssätt ej får anses som något särskildt starkt bevis, då det ju ligger nära till hands att på tal om en domares egenskaper framhäfva just dessa, torde man dock häri kunna finna ytterligare ett stöd för attributionen.

Kellgren har i ett annat sammanhang talat om orsakerna till samhällens uppkomst på ett sätt, som nära öfverensstämmer med det här meddelade talets. Det är i "Nya Handelsbibliotheket", där han i kapitlet "Om idoghetens uprinnelse, och orsakerna til Tvånget" (sid. 18), säger följande: "At vinna säkerhet för sit lif, och säkerhet för sin egendom, var första grunden til Samhällens stiftande". Hela den här nedan meddelade handskriften är ju endast en närmare utveckling af dessa tankar. Sidan 20 i samma arbete säger Kellgren rörande näringsfrihetens betydelse för samhället: "Ty, hvad annat är et Samhälles väl, än hvarje enskildts väl?" Denna tanke, som ju visserligen ej är synnerligen originell, återfinnes här, där det heter: "Det är sant, att i ett Samhälle det allmänna bästa ej kan lida, utan hvarje enskilts skada". Äfven i talet öfver Leijonhielm i *Utile Dulci*¹ framhålles starkt sambandet mellan den enskilde och samhället. Möjligen kan man också se en viss likhet i tankegång mellan denna handskrift och Kellgrens stora dikt till Gustaf III år 1775. Äfven där sysselsätter han sig ju med människans uppvaknande från barbariet samt samhällsbildningen.

Man jämföre i första strofen dessa rader:

Du, som *begärens wilda haf*
Med *Lagars grönsor* mägtat stänga

med raderna i slutet af § 1:

Åtrån till nöjet kan ej öfvervinnas, utan genom en ännu starkare lidelse, det är, afsky för Smärtan, och *Lagarnes straff* äro de enda fästen mot *det blinda begärets raseri*.

I sjätte strofen kan man ju äfven spåra en viss parallell:

¹ *Samlaren*, 1916, sid. 113—114.

Af rofdjurs hopar fältet hölgs,
 Som offer fram til Trollet bära;
 Men för mit öga mänskjan dölg:
 Hwar är hon, denna tingens ära?
 Är det den nakna mänskjohamn,
 Som än i skrefwors kalla famn
 Ses här och där med fruktan smyga.

— — —

Äfven här nämnas mörka bergsskrefvor som människornas tillflykt före samhällsbildningens tid.

Att afgöra när och af hvilken anledning Kellgren skrifvit dessa radër torde vara synnerligen svårt, och endast gissningar torde därvid kunna vågas.¹ Att det är fråga om ett tal, som Kellgren hållit i något af de många sällskap, af hvilka han var medlem, torde väl få anses som nästan säkert. Det förekommer ju också i slutet en vändning, som möjligen kan vara en ledtråd vid dateringen: "Åbo Hof Rätt har alltid haft den lyckan &." Man kan väl häraf våga den slutsatsen, att talet ställts till någon medlem i ledande ställning af denna hofrätt, troligtvis en president (jfr *styresmän*). Stor sannolikhet föreligger därför för det antagandet, att talet hållits redan under Kellgrens Åbotid i Aurora vid någon reception. Bland de personer, till hvilka talet kan vara ställtdt, kommer man i främsta rummet att tänka på den litterärt intresserade presidenten i Åbo hofrätt A. G. Leijonhufvud. Enligt Auroras matrikel intogs han i sällskapet den ¹¹/₁₁ 1775, hvarvid Juslén höll till honom det tal, som Kellgren förlöjligar i sitt bref till Clewberg d. ²²/₁₁ 1775. Men troligen har vid detta tillfälle hållits flera, då Leijonhufvud samtidigt intogs i Auroras alla tre grader. Det är ju ej omöjligt, att Kellgren därvid kan ha hållit detta tal. Mot detta antagande kan dock den omständigheten anföras, att Kellgren ej nämner något därom i sitt bref till Clewberg dagen före presidentens reception, då han rätt utförligt omtalar

¹ Möjligen skulle en närmare granskning af pikturen och papperet under jämförelse med öfriga Kellgrens handskrifter kunna leda till något resultat ifråga om dateringen. En sådan granskning har emellertid meddelaren ej varit i tillfälle att göra.

programmet vid detta tillfälle. — Om talet är ställt till Leijonhufvud, kan det ju möjligen annars ha hållits i något annat litterärt samfund, t. ex. Utile Dulci, när han efter att ha lämnat presidentskapet i Åbo återvände till Stockholm. Men hänvisningen till ledningen af arbetet i Åbo hofrätt passar väl ej så bra, om Leijonhufvud då redan lämnat sin presidentbefattning. Däremot kan man möjligen se ett stöd för det antagandet, att talet hållits i Åbo (förutsatt, att det verkligen är ställt till Leijonhufvud) i det bref, som Kellgren skref sommaren 1777 till honom från Floby,¹ och i hvilket han anhåller om hans förord i Stockholm hos "en och annan . . . Vitterhetens beskyddare". Denna anhållan blir ju mera motiverad, om Kellgren förut uppvaktat honom med en så ståtlig oration som den föreliggande.

Om man genomgår Auroras matrikel, finner man, att flera af hofrättens ledamöter intagits i sällskapet, men ingen, synes det mig, i en sådan ställning, att han vid sitt inträde kunnat bli föremål för en sådan hyllning som den föreliggande. Hofrättspresidenten Ignatius intogs troligen först efter det Kellgren lämnat Åbo. Under alla omständigheter är det ofruktbart att gissa på någon eller några, för hvilka talet kan ha hållits, när man för öfrigt saknar alla antydningar om föremålet.

§ I.

Rousseau, denne människjoslägtets obarmhertige upplysare, har med så mörka färgor skildrat taflan af det Borgeliga lifvet, med en så grym Sanning förestält oss våra sjelfgjorde behof och lidelser, brott och plågor, och satt Tyranni och förtryck i en förskräckelig dager, att, utan att vara Konung, eller Konungars gunstling, eller Domare, eller Possessionat, eller tanklös, har man svårt, att ej undra på, huru det någonsin varit möjligt, att människorne försakat sin naturliga frihet, för att sjelfvilligt underkasta sig en Öfverhets vilja. Men hvar och en, [en människja *öfverstruket*] som utan fördom och galla vill öfverväga saken, skall finna det långt underligare, att människorne ett halft århundrade skulle kunnat emotstå, de mäktige skäl, som drifvit dem att gå in i Samhällen. Låtom oss i korthet nämna de förnämsta. Att föda sig är väl det första af människjans naturlige

¹ *Samlaren*, 22, sid. 93.

behof. De närmaste medlen härtill äro jagt och fiskande; men dessa näringsätt kunde ej med säkerhet och bequämlighet idkas, utan af förenade händer. Luftens våldsamheter gáfvo människjan ett nytt behof; behofvet att kläda sig och bygga. Ihåliga trän och mörka bergsskrefvor vore alt för få och oläglige boningsrum. En ensam byggde; och stormen störtade huset: Flere byggde och det blef bestående. Kärleken är däreft utan tvifvel ett för människjan högst tvingande behof. Denna förskräckeliga passion, som plågar och fortplantar alla lefvande varelser, har för människjan ingen viss tid. Beständig genom hogkomsten och hoppet, fordrar den ett beständigt ägande af dess föremål. Detta bandet drages ännu hårdare till genom Föräldrarnes gemensamma omsörg att bispringa sine barn, för att på ålderdomen af deras tacksamhet njuta samma skötsel. Släakterne förökas; små Samhällen danas. — Lägga vi nu härtill en hop mindre naturliga, fast ofta lika häftiga behof, som ej utan i Samhälle med lätthet kunna tillfredsställas, såsom begäret till en liflig känsla af sin varelse, hvilket uppväges af ett annat till hvila, och en slags böjelse och hemlig dragning, hvarigenom m[enni]sk[o]rne lika som bien och myrorne, altid nalkas hvarandra; så lærer man finna huru nödvändig samhällslefnaden är till människjoslägtets bibehållande och sällhet. Imellertid är det säkert, att samma behof, som drifva oss att förenas med hvarannan frambringa ändteligen helt motstridiga interessen, och arbeta på att söndra oss. Behofvet af föda tillåter ej altid delning; kärleken uppväcker afvund och i alt syftar egendomsrätten till en uteslutande personalité. Här är det, som ett uppmärksamt öga finner hela vidden af Lagstiftningens nödvändighet. Det är sant, att i ett Samhälle det allmänna bästa ej kan lida, utan hvarje enskilts skada. Det är sant för en *Pope*, att

Man, like the gen'rous vine, supported lives,
The strenght he gains' is' from th'embrace he gives;

Men denna sanning är för Fönuftet, och de sanningar, som skola värka på hopen, böra endast tala till de utvärtes sinnen. Om ock en enskilt medborgare skulle finna, att den inkräktning han ville göra på det allmänna bästa, skulle upplösa Samfundsbandet, skada Samhällets lemmar och äfven honom sjelf: så föreställer honom likväl begäret dessa fölgder, under en så aflägsen, så otydelig synpunct, och däremot det åtrådade föremålet med så förtjusande behagligheter, så närvarande fördelar, att han ej ett ögnablick betänker sig, att genombryta alla förhinder för dess ernående. Åtrån till nöjet kan ej öfvervinnas, utan genom en ännu starkare lidelse, det är, afsky för Smärtan, och Lagarnes straff äro de enda fästen mot det blinda begärets raseri.

§ II.

Men om Lagarne skola hafva denna påsyftade värkan, så böra straffen vara så oundvikeliga, och med sådan skyndsamhet kunna värkställas, att hvar och en med tydelighet må se den nödvändiga och omedelbara förbindelsen imellan dem och Lagens öfverträdelse. Så oundärlige, därför, som Lagarne äro i ett Samhälle, så onyttige voro de med det samma, om de ej tillbörligen skipades. Lagskipningen, det är, rättigheten att pröfva gärningarnes öfverensstämmelse med Lagen eller deras stridande däremot, och att i följe däraf fria eller fälla den anklagade till det utsatte straffet, kan ej tillkomma Regenten, hvilken ej annorlunda är att anse, som Abbé Mably med rätta sagt, än såsom den anklagande parten; utan bör densamma anförtros af Regenten, som föreställer det genom Samfundets öfverenskommelse förenade Samhället, åt andre Medborgare (Domare *öfverstruket*), som skola skilja imellan honom och den anklagade. Regentens yppersta omsorg bör härvid vara, att ej sätta andra till förvaltningen häraf, ännu mindre till styresmän vid densamma, än sådane män som väl äro kände för en obefläckad Dygd och moget omdöme. Åbo Hof Rätt har alltid haft den lyckan &.